

BISERICĂ ȘI ȘCOLĂ.

Fóia bisericésca, scolastica, literara si economica.

Iese odata in septemana: DUMINEC'A.

<p>PRETIULU ABONAMENTULUI: Pentru Austro-Ungari'a pe ann . . 5 fl.—cr. " " " " 1/2 ann 2 fl.50cr. Pentru Romani'a si strainetate pe ann 14 fr. " " " " pe 1/2 a. 7 fr.</p>	<p>PRETIULU INSERTIUNILORU: Pentru publicatiunile de trei ori ce contienn cam 150 cuvinte 3 fl.; pana la 200 cuvinte 4 fl.; si mai sus 5 fl. v. a.</p>	<p>Correspondentiele se se adreseze la Redactiunea dela „Biserica si Școl'a.” Er banii de prenumeratiune la „TIPOGRAFFA DIECESANA in ARAD.”</p>
---	--	---

Sinódele parochiale ordinare.

A fost o intocmire fórté nimerita, cand legiuitoriulu bisericescu a dispusu, cá anulu se se incépa cu o activitate mai intensiva in biserică si in școlă.

Lun'a prima a anului este lun'a, in carea statutulu organicu dispune a-se tiené sinódele parochiale ordinare.

Afacerea acestoru sinóde este, cá parochi'a se-si dea seama despre starea, in carea se gasesce, despre progresele obtienute prin activitatea aniloru trecuti, — si apoi se chibsiéscă asupra modului si medilóceloru, prin cari parochi'a se póta luá unu mersu mai spornicu in desvoltarea s'a culturala, morala si economica.

Parochi'a cá totalitate este o corporatiune mai mare si in urmare o corporatiune, carea se misica mai greu. De aceea legea pretinde, cá totdeun'a, cand se intrunesce in sinodu se aița la indemana proiecte, propuneri si operate gat'a, prezentate de organele, caror'a le este incredintiata administrarea parochiei, si anume de comitetulu si epitropi'a parochiala. Si incát pentru sinódele parochiale legea dispune, cá acestoru sinóde comitetulu se-le substérna unu „reportu generalu despre averea misicatória si nemiscatória a bisericeloru, a școléi si a fundatiuniloru si ratiociniulu anualu, precum si unu proiectu de bugetu despre spesele bisericéi, școléi si fonduriloru pre anulu viitoriu.”

Legea dispune in acelasi timp, cá sinódele parochiale „se priveghieze, cá comitetulu si epitropii parochiali se-si implinéscă chiamarea dupa prescriesele statutulu organicu.” Va se dica legea impune, parochiei indetorirea, ca prin sinodu se se pronuncie, se esercieze controla si asupra modului, cum orgar sale: comitetulu si epitropi'a parochiala si-indeplin detorintielé; pre cari li-le impune legea.

Comitetulu parochialu legea lu-investesce cu drepturi, si fiendca aceste drepturi apartieniu publice, ele sunt in acelasi timp si detorintie.

mitetulu parochialu dupa atributiunile, ce i-le da legea, afara de ingrijirea averei si rolulu, ce i-lu acórdă legea in instituirea functionariloru parochiei, mai are doue atributiuni fórté insemnate, si anume: comitetulu parochialu este pusu de lege cá pazitoriu alu religiosității si moralității publice din parochia, precum si de ingrijitoriu alu școléi si celu dantaiu controlatoru alu mersului invetiamentulu confessionalu alu parochiei.

Va se dica pre langa reportulu despre avere comitetulu parochialu mai are indetorirea a substerne sinodulu parochialu unu reportu detaiatu si despre modulu, cum a satisfacutu elu in anulu espiratu indetoririloru sale, referitórie la ridicarea si inaintarea religiosității si moralității publice, precum si cum a ingrijitu de inaintarea invetiamentulu confessionalu.

Dupa lege dara sinódele parochiale au a-se ocupá cu insemnate agende, dela a caroru buna solutiune depinde in prim'a linia inaintarea parochiei si a credintiosiloru ei.

* * *

Lucrurile bune se facu greu si cu anevoia in viéti'a publica, cand ómenii nu au unu indreptariu, carele se usiureze lucrarea si bun'a chibzuiéla. Cand dispunu inse de acestu indreptariu, atunci lucrulu este usioru, pentruca indreptariulu aréta si spune omului tóte. Si la noi in parochia exista in dispusetiunile legii, amintite mai sus acestu indreptariu. Legea fiend clara, pentru o buna esecutare a ei se receru numai doue lucruri, si anume: se observamu terminele puse pentru lucrare, si se fimu cu destula bunavointia.

Legea dice, ca sinodulu parochialu se-si indeplinéscă agendele in decursulu lunei lui Ianuarie, si truca ne aflám chiar la inceputulu acestei luni, — unu, ca bine este, cá se atragemu atentiunea oru asupra acestei dispusetiuni, pentruca se sta intemplá, cá unei, seau altei parochii se-i a vedere acésta indetorire.

ceea ce privesce a dou'a calitate pentru o intocmire si o buna lucrare, si anume in ceea

ce privesce bunavointi'a de a lucrá, — acést'a la noi nu a lipsitu nici odata. A lipsitu inse in unele parti o buna orientare, si cu potintia este, cá pre alocuri se fia fost pré multu chiar in parochia, din amesteculu acel'a neiertatu alu unoru lucruri de natura cu totul privata in agendele vietii publice.

Spre a preveni aceste scaderi, despre cari aflãnu, ca s'au ivitu in viéti'a parochiei lasãmu, se urmeze aici unele observãri facute in viéti'a publica preste tot, si anume :

Factu este, ca in viéti'a publica motorulu principalu pentru o buna lucrare este : *increderea, ca inaintarea cauzelor publice este o inaintare si unu radiemu statornicu si neclatitu si pentru viéti'a si bunastarea privata a tuturoru, pre cari îi-privesce.*

Nu se pôte, cá omulu, care are deplina incredere, ca sporindu averea bisericeii, acestu sporiu se nu aiba o influintia binefacetória si asupra mersului economicu alu tuturoru credintiosiloru, cari compunu parochi'a ; nu se pôte nici gandí, repetimu, ca unu astfelu de omu se nu faca totu ceea ce pôte pentru sporirea acestei averi.

Nu se pôte, cá omulu, carele are deplina incredere, ca ridicarea poporului prin religiozitate este ridicarea s'a propria, se nu faca totu ceea ce cu potintia i-este pentru ridicarea religiozității si moralității poporului.

Nu se pôte in fine, cá omulu, carele este deplinu convinsu, ca crescerea si invetiatur'a prunciloru sei este inaintarea s'a si a neamului seu, — se nu faca totul pentru inaintarea cauzei invetiamentului.

Vorb'a este acum, ca esista, seau nu la noi acésta incredere ?

In punctulu acest'a esperienti'a ne spune, si ne demustra, ca increderea, acestu factoru cu o rola atât de insemnata in viéti'a omenéscã, acestu cleiu, care leaga pre ómeni unii de altii, si-i face se fia tari si puternici — nu depinde intru atât'a dela legi si institutiuni ; ci ea se plamadesce, si se nutresce prin ómeni si numai prin ómeni.

Si voru fi gresitu ómenii in trecutu in punctulu acest'a, si cu putintia este, ca vom fi gresindu si noi ceice traimu astadi. Si pentruca este verb'a chiar in lun'a acést'a de socoti, amintimu aici unu casu din trecutu si anume ; Ni-se istorisese cá si factu positivu, ca inainte vreme a venitu unu episcopu la unulu din Episcopii Aradului, cá se-i predea banii incursi in tasulu alu doilea, destinatu pentru sustinerea institutului clericalu ; si pre langa o socóta in regula i-predete acelu episcopu sum'a de 6 fl. adeca siese florini incursi in tasulu alu doilea in decursu de unu anu. Vediendu acést'a parintele Episcopu, lu-intrebã, cum se pôte un'a cá acést'a, cand eu insumi in decursulu unui anu intregu voiu fi datu in acelu tasu de buna seama mai multu de 6 fl. óre

dela altii se nu mai fia incursu nimicu ? Episcopulu va fi venitu putien in confusiune la acésta intrebare, dar mãi pre urma s'a reculesu, si a disu : éta socót'a Mari'a t'a, si eu am adusu totu ce dice socót'a.

Va se dica in casulu de facia erá form'a, si adeca erá o forma de socóta, dar o socóta, carea nu produce incredere, ci disgusta si instreináza pre credintiosi de a depune denariulu loru in lad'a bisericeii. Câte casuri de aceste voru fi mai potutu fi in trecutu, Ddiu scie. Destul ca in elu vedemu, o imprejurare, carei'a dupa noi i-se pôte atribuí in prim'a linia lips'a si seraci'a de astadi a multoru bisericeii, si mai cu seam'a lips'a de incredere facia de administrarea averii publice bisericescii. Ni-se mai spunu apoi in punctulu acest'a multe din trecutu si póteca se va mai fi vorbindu de astfelu de casuri si din diu'a de astadi. Ni-se spune adeca, ca in multe locuri contele, ce se presentéza la socotile bisericescii pentru tamaia, lumini, untu de lemnu si alte trebuintióse la biserica, se paru ómeniloru cam pré mari ; si nu le vine nici de cum se cráda, ca sumele aritate in adeveru sè-se fia cheltuitu. Noi avem multa stima facia de toti functionarii bisericeii, si nu potem crede, ca sè-se induca, si sè-se cuiteze mai multu de ce in adeveru se cheltuieste, si respective se consuma. Cu tóte acestea mai pre urma póteca dóra se va fi intemplantu. Ori se intempla, ori nu se intempla, factu este, ca daca se latiesce intre credintiosi credinti'a, ca denariulu, adusu de densii jertfa bisericeii, pôte se pornésca si pre alte càl, atunci se ataca sentiulu de pietate si de darnicia alu credintiosiloru ; ór atacandu acestu sentiu ne taiãm ramur'a de sub picíóre, nimicim increderea, ce trebuie se-o avem pentru averea Domnului.

Reulu acest'a, daca elu in adeveru esista, nu se pôte paralisá pre alta cale, decât dandu-se socotiloru bisericescii o publicitate cât mai mare atât la censurarea loru prin comitetu, cât si la censurarea loru prin sinodulu parochialu. Se véda credintiosii, ce s'a facutu cu denariulu loru, adusu jertfa Domnului, si adeca se véda contele, se véda cuitetele, si se judece, daca bine s'a intrebuintiatu, seau nu : si apoi pre viitoriu se scie, si se afle si ceice administréza si ceice arunca crucerii loru in lad'a bisericeii, ca banulu Domnului nu este iertatu a-se instreiná.

Acést'a este ceea ce acceptãmu noi dela comiteele si sínódele parochiali : se restabilésca increderea in credintiosi acolo, unde este trebuintia de acést'a, ca banii bisericeii se administréza bine, si nimicu din ceea ce este alu Domnului, nu se intrebuintiéza spre alte scopuri, decât numai pentru scopurile bisericeii Domnului.

De lipsa este a-se restabili deci prin o buna procedura acésta incredere atât pentru alimentarea si ridicarea sentiului de darnicia intre credintiosi, cât si din unu altu punctu de vedere érasí fórte insemnatu.

Epitropi'a parochiala se compune de regula din ómenii cei mai de frunte din parochia, din acei ómeni, cari prin semiulu loru de pietate si prin tienut'a loru in si afara de biserica s'au distinsu dintre credintiosi, si pre cari parochi'a i-a incredintiata cu administrarea averii bisericeii cu scopulu, cá se-o inmultiesca, si prin o buna administrare se desvólte semiulu de darnicia si interesulu obstei crestine facia de acésta avere publica.

Acesti ómeni nu este permisu nici din punctulu de vedere alu vediei si onórei loru, dar nici din punctulu de vedere alu interesului generalu alu bisericeii, cá se fia banuiti de nimenea pre nedreptu; ér de acésta banuiéla nu potu fi scutiti in altu modu, decât numai daca socotiloru bisericesci li-se va dá cea mai mare publicitate, se véda, se examineze, si se scia intréga parochi'a, ce s'a facutu, si ce se face cu banii bisericeii si ai scólei; si numai dupa o scrupulósa si amenuntita examinare se se puna spre deliberare cestiunea dării absolutoriului epitropiei.

* * *

Mai scumpa decât administrarea averii bisericesci, este pentru biserica starea si ridicarea moralitáti publice. Si dupace statutulu organicu in §-lu 23 punctulu 13 impune in sarcin'a comitetutulu parochialu: „a nisui pentru religiositatea si moralitatea membriloru parochiali, precum si pentru desredecinarea datiniloru stangace si desfranárii prin mijlóce morale si pedepse mai mici bisericesci si a cere ajutoriulu protopresviterului, ér la casu de necessitate alu episcopului spre restaurarea religiositáti si moralitáti,“ — comitetulu parochialu are detorinti'a a reportá sínódeloru parochiale si asupra modului, cum a satisfacutu acestei indetoriri, impuse de lege.

Vorb'a este in punctulu acest'a, cá comitetulu parochialu se vina, si se arete parochiei, si respective totalitáti credintiosiloru, intruniti in sinodu despre fie-care dispositiune, luata in decursulu anului espiratu pentru restaurarea religiositáti si moralitáti, si anume ce a facutu in acele parochii, in cari biserica nu este destulu de cercetata in Dumineci si in serbatori — pentru ameliorarea frecuentatiunei bisericesci, ce feliu de datine stangace a desradacinatu din parochia prin influinti'a s'a, — si ca cerut'a vreodata, seau de mai multe ori in cause de acésta natura in decursulu anului ajutoriulu protopresviterului, seau episcopului, si daca da, cu ce succesu?

Adeverulu este, ca in punctulu moralitáti publice schimbările in spre bine se intempla mai anevoiosu, si aici este trebuintia de timpu mai multu. Suntem inse acum de 16 ani provediuti cu comitete parochiale, cari au atributiunea si indetorirea a lucrá cu sporiu pre acestu terenu; si biserica intrunita in sínóde indreptatita si detória este a intrebá pre organele sale, pre comitetele parochiale, ca ce au facutu, pentru implinirea indetoriri in punctulu acest'a, cu atât mai vertosu, cu cât din unu articlu, repro-

dusu in numerulu trecutu din „Fóia diecesana“ precum si din alte multe esperentie dilnice am vediutu, si am aflatu, ca in multe pãrti decadiuta este moralitatea publica a poporului, si in urmare, ca din nefericire terenulu de activitate alu comitetelor parochiale este fórté mare.

Ni-se scrie pre alta parte din unele pãrti, ca sunt in comitete parochiale de ale nóstre, precum si intre epitropi ómeni, cari insisi nu cercetéza biserica nu sunt religiosi, si nu ca nu facu nimicu pentru executarea indetoriri, pre carea li-o impune legea, dincontra chiar facia de cultulu divinu aréta putien interesu, si cá ómeni pretinsi culti si-permitu acte, prin cari se scandaliséza si cei buni si religiosi din parochia.

Noi nu potém crede astorfeliu de faime. De aceea nici n'am publicatu nici o corespondentia de acésta natura, — desí ni-s'au spusu nume, si inca din unele locuri nume mari si cunoscute, — ómeni, pre cari de multe ori i-am vediutu facendu parada in faci'a lumii cu religiositatea si cu interesulu loru facia de biserica.

Si nu o am facutu acést'a, pentruca nu este intentiunea nostra de a vatamá, ci de a indreptá; ér acésta indreptare nu se póte face nici odata buciurmandu in lume gresielele unui'a, seau altui'a, pentruca „multu gresim toti.“ Indreptarea nóstra a celoru cari gresimu, si cari vom fi gresindu se face numai urmandu procederii indigitate de Mantuitoriulu in vecinicele sale cuvinte, inscrise in evangeli'a dela Mateiu cap 18 versu 15, si anume: „daca ti-gresiesc tie fratele teu, indrépta-lu intre tine si intre elu; si daca nu te asculta, iea cu tine inca pre unulu, seau pre doi, si asia indrépta-lu pre elu; si daca nu va ascultá nici de acesti'a, atunci spune bisericeii.“

Va se dica, daca esista astfeliu de rele in ale vieti publice in sinulu poporului nostru, ele trebuiescu in prim'a linia indreptate prin insesi parochie, si respective prin comitetele si sínódele parochiale. Vorb'a este, cá sínódele se intrebe pre comitetele parochiale, ca ce au facutu in punctulu acest'a, si repórtel de acésta natura trebuiescu examinate amenuntitu, cá astfeliu ceeace dóra inca n'am potutu face pana acum, se nu ne mai remana in restantia pre viitoriu.

Despre afacerile sínódeloru parochiale facia de scóla vom vorbí in unu articlu separatu in numerulu viitoriu.

Didactica.

I.

O privire in istori'a scólei.

(Textu din didactica.)

Scól'a este altariulu culturai, cultur'a e care lualtia pre omu catra Dumnedieu!

Scól'a plantéza in fragedulu sufletu alu generatiunei tinere acelu capitalu de cultura, ce se póte

privi ca o avere comuna, la care toti au dreptu, din care, toti au se-si-iee partea lor, pentruca acésta avere a eluptat'o omenimea intréga prin jertfe si similitie nenumerate in decursulu veacurilor lungi.

Aruncaudu o privire in istori'a culturei aflám, ca lips'a de scóle se ivesce numai atunci la unu poporu cutare, dupace poporul respectivu si-a adunatu deja unu anumitu „capitalu de cultura.“ Semintiile neculte nu avéu si nu au scóle, càci ele nu posedu avere intelectuala, cá se o póta lasá urmasiloru cá mostenire, desteritatile practice si putien'a iscusintia ce o au procurat'o usioru o comunica prunciloru insisi parintii.

Istori'a ne spune mai departe, ca multe natiuni destulu de avansate, au disparutu, inainte d'a se fi potutu urcá la acelu gradu de cultura, care reclama in modu imperativu infiintierea unoru institute publice pentru a conservá si respandí avutulu comunu spiritualu. Chiar si Elenii, reprezentatorii cei mari ai culturei antice, se indestulau la inceputu cu scól'a naturala a cercului familiaru. Parintii, dar mai alesu tatalu, se considerá cá invetiatoriulu fiiloru sei, elu si-tiené de o datorintia firésca a-le impartasi cunoscintie practice, elu ii-deprindea, a invertí arm'a, elu li enerá inca in fraged'a loru vârsta, faptele slavite ale strabuniloru mari, tatalu ii-invetiá pre fiii sei a cunósce datorintiele loru cetatienesci, a venerá legile tieriei si a se inchiná lui Dumnedieu. Astfeliu se procedá la Eleni, la Romani, la Ovrei scl. in timpurile vechimei carunte.

Déca cultur'a in decursulu vécuriloru se spori, si popórele antice incepura a 'si-infiintia scóle, aceste scóle nu erau institute deschise pentru toti: scólele din Egiptu, Indi'a, Babilonu scl. priméu in sinulu loru numai fiii casteloru preferite, educatiunea publica din Persi'a si Spart'a urmarea numai scopuri politice si militari, scólele prime din Aten'a si Rom'a antica avéu unu caracteru mai multu privatu, fara temelia firma si fara organisatiune didactica.

Potemu afirmá, cumca scól'a poporala, cá unu institutu menitu de a impartasi tuturoru elementele culturei, la popórele vechi inzadaru o cautámu. Necesitatea scólei poporale se arata numai acolo, unde bunastarea, cultur'a si libertatea au prinsu deja redacini firme in diferitele straturi ale societátii, si au strabatutu incátva chiar si in mass'a poporului.

Christosu, salvatoriulu divin, ne-a invetiatu, ca omenimea intréga trebuie sè se privésca ca o familia mare, a carei tata este Dumnedieu.

Inaintea tatalui cerescu toti suntemu egali, toti au dara dreptu de a se luminá prin crescere si invetiatura, totu insulu fara osebire are dreptu de a se apropia catra Dumnedieu — catra idealulu perfectiunei.

Invetiaturile sublime ale salvatoriului au schimbatu faci'a omenimei.

In modulu de educatiune alu popóreloru vechi individualitatea personala a omului nu o aflámu con-

siderata deajunsu. Ele privéu pre individulu singularu numai ca unu mijlocu, menitu de a promová binele cassei, binele natiunei, binele statului, in care traesce.

Doctrinile crescinismului ne invetiara a pretiuf pre omu cá individuu si a-lu conduce pre calea moralitátii, catra fericirea vecinica.

Invetiaturile Moralistului divin se incercara a infrati diferitele caste ale societátii omenesci, a infrati popórele unele cu altele si a le deslantii din catusile grele ale egoismului nationalu, càci inaintea lui Christosu, dupa cuventulu evangheliei: „nu erá nici Ovreu, nici Elinu.“

Catecumenatele, primele scóle ale crestiniloru, ce e dreptu erau deschise pentru avutu si seracu, inse ele tieneau in vedere singuru numai invetiamentulu religiosu, si nu avéu altu scopu, decât a pregati pre elevii loru pentru tain'a botediului si pentru viéti'a bisericesca.

In veaculu primu alu crestinatatiei, lipsindu cu deseversire unu invetiamentu elementaru crescinescu, parintii crestini séu invetiau pre pruncii loru insisi in elementele cunoscintieloru, séu ii trimiteau in scólele ovreiloru si ale paganiloru.

Dupa-ce lumea antica a cadiutu in ruine, persecutiunea crestiniloru se opri, si sublim'a lege alui Christosu luà in desvoltarea sa interna unu sboru mai liberu si indrasnetiu.

Prin staruintiele unoru barbati mari ai crestinismului, se infiintia nu numai institute mai nalte, ci si scóle elementare crestinesci, in cari obiectele de invetiamentu erau: scrierea, cetirea si cantarea psalmiloru.

Se spune, ca pe la finea veacului alu doilea dupa Chr. Protogenes din Edess'a ar fi facutu inceputulu invetiamentului elementaru crescinescu.

Déca scrutamu desvoltarea istorica a scóleloru in veacurile dupa Christosu, vom aflá cá scól'a a crescutu pretotindenea sub sprijinulu bisericeii; biserica erá tulpin'a, ér scól'a erá vlastariulu saditu in biserica.

Atát in orientu cât si in tierile dela apusu manastirile au fostu, multi secolu, unicele institute de invetiamentu; sciinti'a, literere si artele erau ocupatiunile privilegiate ale preotimei, se póte dice: intrég'a cultura erá in manile clerului.

Claustrele erau sanctuarele sciintiei, ér paditorii comoriloru culturali erau calugherii loru cei invetiati.

Intre astfeliu de imprejurari scólele capetara unu caracteru de totu teologicu, obiectulu de frunte erá invetiamentulu religiunei, scól'a servea mai multu scopuriloru bisericesci.

Cultur'a si sciinti'a retrase si astfeliu isolate intre zidurile manastiriloru, nu strebatéu din destulu si in afara, spre luminarea poporului.

Pentruca radiele binefacetorie ale culturei se póta strabate si la poporu, in tierile dela apusu, Carolu, domnitoriulu celu mare alu imperiului francu, a insarcinatu pre savantulu monachu Alcuinu, de a lucrá

la infintiarea unui invetiamentu poporalu, inse nici staruintele nobile ale marelui imperatu, si apoi mai tardiu nici incercarile burgesimeii libere a evului mediu, nu isbutira de a crea si a pune in lucrare o educatiune generala, accesibila pentru toti, caci lipséu inea conditiunile necesarie pentru reusirea norocósa a unei astfelu de intreprinderi. Scól'a erá si scól'a remase si mai departe unu mijlocu de a realisa tendintiele clerului si ale bisericeii.

Asia a fost starea scóleloru si a invetiamentului in totu decursulu evului de mijlocu.

Sosi apoi epoc'a reformatiunei, spiritulu omenescu facu incercari puternice de a se elibera de sub stapanirea auctoritatii esterne, si luá unu aventu nou spre calea inaintarii. Miscarea mai libera a vietii spirituale, produsa prin nesuintiele reformatiunei, avu influinta binefacatória asupra scóleloru si a invetiamentului, apoi idei'a unui invetiamentu elementaru generalu prin staruintele reformatóriloru se popularisa totu mai multu.

Reformatorii, in frunte cu Martinu Lutheru, intonara susu si tare necesitatea ardenta de a lumina poporulu prin invetiatura, apoi totu ei prin vorbe insufletite indemanara statele Europei de a infintia scóle pentru poporu.

Dupa-ce reformatiunea strebatu prin diferitele tieri, scólele inea devenira parte confesionale reformatate, parte catolice. Fie fostu inse scólele confesionale reformatate séu catolice ele tienéu in vedere, mai pre susu de tote, interesele confesiunei lora.

La protestanti preotulu erá si dascalu totodata; cu incetulu inse numerulu poporeniloru i-se spori in asia mesura, incat preotulu singur numai ajungea se-ii invetie pre toti, si fu silitu de a luá cá ajutoriu lenga sine pre cantoru séu crasnicu; dar cantorulu inea se ocup'a mai multu cu afacerile bisericeii, ér pre prunci ii inveti'a numai atunci, candu nu erá ocupatu cu acesteia. Cantorii si crasnicii, in a caroru mani ajunse invetiamentulu elementaru, erau nisce individi necualificati pentru inalt'a vocatiune de luminatori ai poporului, ei privéu ocupatiunea invetiatorésca ca unu lucru lateralu si apoi astfelu e usioru de intielesu ca invetiamentulu erá fórte defectuosu, in scóla apucá la putere unu metodu secu, mecanicu, sprijinitu de o disciplina dura, neumana.

Dar nunumai scólele protestantiloru, ci si ale catoliciloru avéu partile lora slabe, clerulu catolicu tienea mortisiu la datinele vechi, prin ori-ce innoire i-se parea periclitata esistentia a religiunei si a bisericeii catolice, deci nu lasá se-se strecura vr'o schimbare nici in sistemulu invecitu alu invetiamentului.

Interesele confesiuniloru remasera multu timpu stapanitorie in scóla.

De scóle poporale in adeveratulu intielesu alu cuventului, prin cari se póta strabate destula invetiatura la poporu, nu se pote vorbi pana in veaculu alu

XVIII-lea. Acestu veacu alu cugetarii libere a facutu inceputulu adeveratulu invetiamentu poporalu.

In vremile vechi se considerá ca unu lucru necuviinciosu ca tieranulu inea se invetie si se se lumineze. Iobagiulu erá o simpla unélta de castigu in man'a stapanului seu despoticu, elu erá tienutu in intunereculu nesciintiei, pentruca se remana cátu mai umilitu.

Aceste triste stari si neomenóse prejudetie erau urmarile sistemului feudalisticu.

Veacuri intregi a suferitu poporulu robi'a dejositoria, finea veacului alu XVIII si inceputulu veacului alu XIX-lea adusera inse dilele maretie ale eliberarii.

Libertatea cetatienésca, sigilata cu sangele multoru martiri, a deslantiuitu puterile suprimate ale spiritului omenescu, a derimatu zidurile, cari separau clasele inalte ale societátii de poporu; fiulu poporului deveni liberu si inzestratu cu acele drepturi ca si stapanitoriulu lui de odinóra, lui inea ii-fu iertatu a se lumina, a-si cultivá spiritulu: schintei'a ce a inspirat'o in omu insusi — Dumnedieu.

Scól'a poporala, in intielesulu strictu alu cuventului, este dar o institutiune de tot moderna, care s'a potutu desvoltá in cutare statu numai atunci, dupa-ce fu recunoscuta si stabilita pre deplinu libertatea si indreptatirea egala a tuturoru cetatieniloru.

Statele pe intrecute, se ingrijira a infintia scóle pentru poporu; caci se convinsera statele si domnitorii lora, ca cu multu mai usioru si mai crescinescu lucru este a guverná unu poporu luminatu, de cátu multime neculta.

Invetiaturile sublime ale lui Christosu, staruintele reformatiunei si luptele pentru libertatea cetatienésca, contribuirea tóte din partea lora ca apoi véculu alu XIX-lea se póta crea scól'a poporala.

Scól'a poporala, ca unu institutu de educatiune si invetiamentu accesibilu pentru toti, este un'a dintre cele mai maretie creatiuni ale luminatului nostru vécu!

Dr. P. Piposiu.

Istori'a episcopatului romano-catolicu din Oradea-mare.

Sub titlulu acest'a a aparutu la anulu 1880 unu opu in trei tomuri, alu carui autoriu este Bunyitay Vineze. Proprietariulu acestui opu fiendu reposatulu Episcopu alu Oradei-mari Lipovniczky István, acest'a nu l'a datu in comerci, ci l'a impartitu numai intre preotii diecesei sale.

Primindu si eu din intemplantare unu esemplariu din acestu opu mi-permitu a espune in cele ce urméza unele date din trensulu. Pentru noi romanii este de interesu numai volumulu alu treilea, care tractéza despre cele siese protopresviterate, cari constituiau eparchi'a Oradei-mari, la cari este anecsata si map'a eparchiei de inainte de reformatiune.

In acésta mapa sunt induse tóte comunele matre si filie, între cari obvinu si multe comune, cari astadi sunt comune romane ortodoxe, seau comune micste. Parochiele sunt induse pre bas'a dateloru insemnate între anii 1332—1337 de catra adunatorii de dieciúela pentru pap'a din Avignon. Aceste date, proprietatea bibliotecii secrete a Vaticanului, le-a decopiatu in seclulu trecutú Iosif Koller, dela care le-a imprumutatu Pray, carele apoi le-a si tiparitu.

Autoriulu dice, ca preotii romani nu solveau dieciúela episcopésca, nici papala; din contra sustiene, ca ar fi primitu ajutórie dela dominiulu episcopalú, seau dela capitlu. Tóte aceste comune, cari astadi sunt romane ortodoxe, sunt insirate dupa protopresviterate in siru alfabeticu cá si romano-catolice, — ceeace autoriulu se încerca a documentá cu consemnarea de dieciúela, facuta pre atunci.

1. La protopresviteratulu Bihoru induce autoriulu între altele si comunele romane ortodoxe: Pe-terd, Vecherd si Jac'a, care comuna in evulu mediu a fost cetate puternica. Celelalte comune sunt mai tóte unguresci, vor fi dóra între ele si romanesci, ori mixte, dar mie nu-mi sunt cunoscute. Acestu protopresviteratu erá in vechime celu mai estinsu protopresviteratu alu romano-catoliciloru; dar astadi este in mare parte de confessiunea helvetica.

2. Protopresviteratulu Homorogului cu comunele astadi romane: Atesiu, Gef'a, Gurbediu, Gepiu, Girisiu, Husaseu, Ianosid'a, Cheresigu, Lesiu, Madarasu, Martihazu, Mersigu, Pomezau, Remetea, Rojt, San-Nicolau, Suplacu si alte. Preotii din aceste comune sunt indusi, cá solvindu dieciúela papala cam dela 8 si 10 grositie pana la 20.

3. Protopresviteratulu Culisieriului (Kölkeér) cu comunele Apateu, Fekete-Bátor, cetate a familiei Toldy, carea inse nesupunendu-se regelui Ferdinand I, ci lui Zapoli'a, episcopulu de atunci Zahárdy Mátyás a battu cetatea si darimandu-o a trecutú prin sabia pre toti ceice i-a aflatu inlauntru ei. Acestu episcopu resboinicu erá spaim'a protestantiloru, — cari pana aci fara frica tieneau sínóde in acésta eparchia, ba ocupau si biserici; dar éta ce scrie autoriulu intr'altu locu despre acestu episcopu: „dicu adeca protestantii, ca Dobritienulu pre la anulu 1550 ar fi fost deja reformatu. Acést'a nu este dreptu, càci cetatienii circumspecti ai orasiului s'aru fi temutu de acestu episcopu, care pentru conturbarea religiunei cu spad'a s'a ingrozitória ar fi navalitu asupra loru. Tot cá apartienetórie la acestu protopresviteratu mai enumera autoriulu comunele: Beliu, adi locnita de romani si magiari, situata langa riulu Tieuzu; Girisiu F, in acésta comuna clopotulu celu micu dela biserica, care are form'a unui degetariu, — aréta ca este de originea cea mai vechia; acestu clopotu fú aflatu in seclulu trecutú intr'o fantana. Poporulu dice, ca clopotulu acest'a a fost aflatu intr'o apa fórte afunda, numita „ochiulu ursului.“ Fiend adeca o seceta mare,

ap'a a scadiutu intru atât'a, încát clopotulu s'a vedutu pre fundulu apei, de unde a fost scosu. Kölesér, dela care si-a luatú protopresviteratulu numele, a fost unu orasiu puternicu, situatu între Micherechiu si Salont'a, s'a nimicitu de multu. Siomoschesiu, Micsic'a si Sinteá (comitatulu Aradului) inca sunt numerate, firesce ca comune romano-catolice, apartienetórie diecesei Oradei mari. Mai numera autoriulu ca apartienetórie la acésta diecesa si comunele Vadasu, ai carei locuitori au fost venatori, si Tamasid'a. In acésta comuna mai susta si astadi turnulu bisericii vechi, precum si paretele de catra resaritu alu acestei sante bisericii. Autoriulu scriendu despre acésta biserica dice, ca in comuna fiendu dóue confessiuni, si anume confessiunea ortodoxa si reformata helvetica, amendoué aceste comune au bisericile lorú noue, si nici un'a dintre ele nu s'a încercatu a dobandi aceste remasitie ale temp'ului vechiu, ceeace le-ar fi fost usioru, si nu le-ar fi trebuitú nici atât'a materialu, deórece turnulu bisericii este intregu.

Trebue se-ne prinda mirarea, vediendu ca comunele enumerate mai sus, dintre cari unele sunt astadi curatu romanesci, seau mestecate, autoriulu le insira in numerulu celoru romano-catolice fara nici o observare; si judecandu dupa datele scrise in seclulu XIV despre adunarea de dieciúela, si considerandu, ca autoriulu espresu dice, ca dela romani si dela preotii romanesci nu s'a luatú nici odata dieciúela nici pentru episcopulu romano-catolicu, nici pentru pap'a, ar urmá, cá numitele comune se fia fost pre atunci romano-catolice, ceeace nu este adeveru, deorece la romani nu este nici cea mai mica urma, ca ar fi fost barem unu singuru omu romano-catolicu.

Dupace inse dieciúel'a, pre atunci se aduna pentru pap'a din Avignon, si nu pentru scaunulu papalu din Rom'a, este verosimulu, ca adunatorii de dieciúela in dielulu lorú de a aretá mai multu venitu, au adunatu bani si dela ai nostri, si de aci provine, ca comunele de sus s'au indusu in modu gresitu cá apartienetórie diecesei romano-catolice de Orade.

In tomulu alu doilea vorbindu autoriulu despre romani dice urmatórele: fratii romani, pentru cari episcopulu si capitolulu tieneau vodi si cnedi, — aveau favorurile cele mai mari. Ei si alegeau liberu pre preotii lorú, cari erau supusi jurisdictiunei protopresviterulú romanu din Beinsiu, dela care poteau apelá la episcopulu romano-catolicu din Oradea mare. Romanii aveau judecatorii lorú proprii, cari constau din voda cu alti 18 membri alesi dintre cnezii. Cei judecati aveau dreptu de a apelata la curtea din Oradea mare.

Romanii in casu de móрте poteau testá averea lorú ori cui; dieciúela nu solveau; dar la serbatorile Rosalieloru solveau a diecea parte din miei si din Cnezii aveau a solvi pre langa acést'a si o jumetate de tapetu, o procovitia de siea si unu casiu. Toti romanii laolalta cá clacasi dedeau apoi la anulu nou dominiului episcopescu unu calu, de altcum in aface-

rile loru bisericesci erau liberi, si nu erau impede-
cati in prapasire.

Episcopii romano-catolici aveau proprietati mari, daruite loru de regi, aveau favoruri si privelegii insemnate, si chiar dreptulu de a inaltia pre iobagii mai dinstinsi la rangulu de nobili. Asia Gepisiulu, fost'a proprietate a episcopului in seclulu XIV a devenitu posesiunea vodei din Mihileu prin ridicarea acestui'a la rangulu de nobilu. Urmatoriulu acestui'a este acelu Petru Vajda, pre numele carui'a se afla scrisu satulu Gepisiu la anulu 1552.

Istori'a si cronicarii magiari recunosc, ca la venirea loru in aceste parti au aflu aici pre romani, si numai mai tardiu s'a inventatu asertiunea, ca romanii ar fi fost colonisati mai tardiu prin tienuturile sterile. Si de astfelu de idei gresite si nebasate pre istoria este condusu si autoriulu.

Din prestatiunile, pre cari le dedeau ca deciniela romanii se vede, ca tieseturile erau si pre atunci ocupatiunea de predilectiune a femeii romane, pentruca despre altfelu de neamuri nu se face amintire, ca in dieciniela se fla solvitu tieseturi.

Autoriulu mai amintesco si despre salarisarea preotiloru in evulu mediu. Dupa legile santului Stefan pentru provederea si sustinerea bisericeii si a preotiloru trebuia se-se dea doi jobagi, dimpreuna cu 1 intravilanu si unu calu, pre carele mergea preotulu in filiale, 2 vaci si 134 birce. Asia comitele Gög zidindu-si capela in anulu 1231, a dispusu, ca pentru sustinerea acestei'a si a preotului se-se dea : pamentu de unu plugu (150 de jugere) 8 boi, 2 servitori cu cu copii, 5 vaci, 39 de oi, 3 cai, 7 capre 4 porci si 4 stupi.

Credintiosii inca ajutorau atat biserice'a cat si pre preotu. Duminec'a si in serbatori nici unulu nu venea cu man'a gola la biserica. Ei aduceau pane si lumini, mai tardiu in locu de pane se aduceau bucate. Asia o familia dedea pre anu o vica de grau si unu puiu, fiecare mirésa dedea o marama, seau 12 denari, pentru unu botezu se solvea o turta si unu puiu, pentru ingropatiune 12 denari, la inmormentari si la parastase se dedeau doue turte, unu puiu, unu casiu si unu olu de bere.

Am estrasu pre scurtu aceste date din cartea numita, speru inse ca voiu mai poté reveni asupra acestui opu si cu alta ocaziune.

Petru Serbu,
preotu.

Lucrari oficiale la ordinea dilei.

Prin unu cerculariu emanatu de catra venerabilulu consistoriu aradanu in lun'a lui Decemvre anulu trecutulu s'a dispusu, ca parintii protopresviteri se revéda portarea protocoleloru matricularie in decursulu anului trecutulu.

Suntem siguri, ca acésta revisiune, se va face cat se poté mai conscientiosu prin parintii protopres-

viteri, si daca ne ocupamu de asta data de matricule, o facemu cu totul din altu punctu de vedere si anume :

In ceeace privesce portarea corecta a matriculeloru s'au emisu in timpulu din urma o multime de cercularie si instructiuni, si in unu articlu, publicatu de noi in anulu trecutulu ne-am permis si noi a vorbi de acésta cestiune. Dupace inse matriculele sunt de o valóre atât de mare pentru afacerile credintiosiloru nostri, si dupace portarea loru este impreunata cu atât'a responsabilitate pentru fratii preoti, credemu, ca nu va fi de prisosu a mai aminti si acum urmatoarele :

Matriculele sunt documente publice, menite a servi ca indreptariu asupra miscarii poporatiunii pre secli inainte. Acést'a insemnéza, ca ori de câte ori inducem unu casu de botezu, cununia, seau mórte in matricule, trebuie se avemu in vedere, ca se-lu inducem astfelu, ca elu se póta servi de documentu nu numai pre unu timpu scurtu, ci si dupa secli. De aci urméza, ca fiecare casu, care se induce in matricule se-se scrie cat mai curatu si cat mai legibilu, papirulu se fla trainicu, ér tint'a, cu carea inducem, se fla din cele mai bune, ca se nu se scérgea in decursulu timpului.

A dou'a recerintia este, ca rubricile din matricule se-se deplinésca esactu si conscientiosu, si se nu remana nici o rubrica nedeplinita. In punctulu acést'a am observatu, ca desi prin unu cerculariu estradatu mai anii trecuti s'a dispusu, ca numele de botezu se-se induca intregi si nu diminutivele, — totusi precum ni-se spune, si astadi se mai inducu de unii preoti in locu de adeveratele nume, diminutive, precum Floriti'a, Mariuti'a, Gioc'a etc. in locu de Flórea, Mari'a, Georgiu etc.

O greutate mare la inducerea casuriloru obveninde in matricule ni-se spune, ca ar proveni din imprejurarea, ca mai cu seama la botezu, ómenii cari asista la functiune, dupa terminarea acestei'a nu sci, se dea deslusirile cerute, si astfelu se potu spune si chiar induce date false in matricule. Spre a evitá astfelu de inducere gresite, este de trebuintia, credemu noi, ca preotulu pentru casulu, cand afla ca ómenii, cari asista la functiune in biserica, nu potu, se-i dea date sigure, atunci este de trebuintia, ca indata se sciricésca aceste date dela parinti, si astfelu pre bas'a spusei loru se-le induca esactu.

Ca nici unu casu obvenindu se nu remana uitatu, si respective neindusu in matricule inducerea trebuie se-se efeptuésca imediatu dupa seversirea functiunei religiose, ér la insasi inducerea trebuie se fimu cu cea mai mare grije, ca se nu facemu vre o sminta, deórece in matricule nu este permis se obvina nici o corectura.

Revisiunea se-ntielege nu se póte estinde asupra imprejurarii, daca in adeveru s'au indusu, seau nu, tóte casurile, obvenite in decursulu anului in matri-

cule ; ci ea celu multu se pôte estinde asupra urmatóreloru puncte : 1) Sunt induse casurile in matricule destul de curatu si destul de legibilu ; 2) obvinu seanu corecturi, si daca obvinu din ce cauza s'au facutu acele corecturi ; 3) sunt deplinite tóte rubricile ; sunt protocólele matricularie destul de bine legate si destul de bine concernate, nu cumv'a este vre o fóia din protocólele matricularie rupta si altele.

De aceea si dupa revisiune in ceeace privesce celelalte recerintie, pentru bun'a portare a matriculeloru, responsabilitatea apésa de regula asupra preotulu. Si in punctulu responsabilitáti despre portarea matriculeloru, preotulu este responsabilu atât facia de superioritatea sa bisericésca, facia de credintiosii sei, cât si facia de statu. Mai este apoi si afara de acésta responsabilitate inca o imprejurare de mare insemnătate, si anume : portarea matriculeloru este o cestiune de onóre, ér in cestiunile de onóre suntem respundietori demnitáti, si conscientiei nóstre oficiale. De aceea bine trebue se ingrijimu, cand inducem in matricule, cá nu cumv'a se-ne facem vinovati de vre o sminta in punctulu acest'a, si daca grija mare se avem, ni-se impune in lucràrile nóstre : atunci in cea mai mare mesura ni-se impune acést'a in ceeace privesce portarea matriculeloru. — S.

D i v e r s e .

* *Serbarea Patronului seminarului.* — In 6/18. Ianuariu c. adeca Marti dupa vecernia, ca in presér'a Inainte mergetoriului si botezatoriului Ioan, a Patronului seminarului nostru diecesanu, se tienù in sal'a seminariala o solemnitate pe cât de simpla, pe atât de patrundietória. Putienu dupa 5 óre se adunara toti elevii institutului pedagogico-teologicu in frunte cu superiorii seminariali, ca se serbeze Patronulu seminarului, a carui nume i-lu pórtá si Pré Santi'a S'a, Parintele Episcopu diecesanu, Ioan Metianu. Coloritulu acestei serbari a fostu de totu familiaru. Invitári nu s'au facutu de feliu ; cu tóte acestea s'au gasitu cativ'a barbati, carii in zelulu si interesulu loru pentru tóte miscamintele tinerimei studióse, au mersu asia dicendu in familia la ei, se se bucare impreuna. Program'a a fostu urmátóri'a : 1) „Astadi firea apelu”... armonia de prof. de musica Ioan Vidu ; esecutata de corulu vocalu, 2) „Inainte mergetoriulu si botezatoriulu Ioan,” disertatiune de Giorgiu Blag'a clericu de cursulu alu III. La finea disertatiunei, unde se facù amintire, despre celalaltu Patronu alu seminarului, despre Pré Santi'a S'a, Domnulu Episcopu, corulu intonà armoniosulu „Mult. ani” de Musicescu, 3) „Viscolulu” de Dürner, esecutatu de corulu vocalu, 4) „Desteptarea Romaniei,” poesia de V. Alessandri ; declamata de Ioachim Turcu, clericu de cursulu alu III. 5) „Hor'a Dobrugei” de Obendenariu, esecutata de corulu vocalu. In diu'a urmátória apoi toti elevii esternisti fusera invitati la més'a seminariala, de unde se indepertara cu placute reminiscintie.

* *Coru nou de plugari,* precum ni-se scrie, s'a infientiatu in comun'a Paulisii, protopresviteratulu Radnei-Totvaradiei sub conducerea lui Demetriu Siumanu, membru alu vestitului coru de plugari din Chiseten. Acestu coru a cantatu pentru prim'a data sant'a liturgia in diu'a santului botezu alu Domnului din anulu

curentu, si desù timpulu, de cand se eserceza acestu coru a fost scurtu, totusi tóte cantàrile s'au esecutatu cu tóta precisiunea, — asia incât plugarii nostri din pàrtille de dincoce de Muresiu nu voiescu se remana intru nimicu inapoi'a fratiloru loru din pàrtille Belintiului.

Felicitàmu atât pre fruntasii nostri din Paulisii, cari au staruitu la infientierea acestui coru ! Felicitàm pre conducetori si pre coristi, si dicem, ca Ddiu se-le ajute se propasiésca totu mai cu sporu pre calea, pre carea au apucatu, ér esemplulu loru se fia urmatu de tóte comunele din frumós'a vale a Muresiului !

ADMINISTRATIUNEA TIPOGRAFIEI DIECESANE róga pre toti P. T. Domni, cari au binevoitu se primésca spre vendiare

„CALENDARIE“ pentru anulu 1887, se binevoésca pre cele neimpartite s'au inca nevendute a le retramite in timpu de optu dile dela datulu numerului presente, cáci mai târdiu nu le vomu mai reprimi.

INVITARE DE PRENUMERATIUNE

LA

Biseric'a si Scól'a.

Fóia bisericésca, scolastica, literara si economica.

— 1887 —

Cu inceputulu a nului 1887 deschidemu abonamentu nou la „Biseric'a si Scól'a.”

Rugàm pre toti domnii abonenti de pana acuma, cari dorescu a avé fói'a nóstra si pe viitoriu, se binevoésca a tramite la „Tipografi'a diecesana” pretiulu de prenumeratiune care e :

PENTRU AUSTRO-UNGARI'A :

PE UNU ANU 5 fl. — cr.

„ 1/2 „ 2 fl. 50 cr.

PENTRU ROMANIA SI STRAINETATE :

PE UNU ANU 14 franci.

„ 1/2 „ 7 fr.

Sprijinulu moralu si materialu, de care pana acuma s'a bucuratu fói'a nóstra, ne indreptatiesce a sperá, cá si in viitoriu vom fi imbratisiati de asemínea simpathii calduróse precum si de bunavointi'a nestramutata a On. Publicu cetitoriu.

REDACTIUNEA.

Publicatiune.

Subsemnatulu Scaunu protopresviteralu cá foru matrimonialu de I-a instantia, aduce la cunoscinti'a partiloru interesate, cumca : prin sentinti'a definitiva aprobata de Venerabilulu Consistoriu gr. or. oradanu sub datulu 24. Martiu 1886. Nr. 247. B., sau enunciatu desfacerea casatoriei intre partile Mihaiu Barzu si Mari'a Pautisii, din Valea-mare pe calea procedurii edictale. Lugasiulu-superioru, la 2. Ianuariu st. v. 1887.

Scaunulu protopresviteralu alu tractulu Pestesiu cá foru de I-ma instantia.

— □ —